Saarth
E-Journal of Research

ISSN NO: 2395-339X

ભાવનગર ખાતે ડાયમંડ ઈન્ડસ્ટ્રી: પ્રવર્તમાન અભ્યાસ

દિપ્તી કનૈયાલાલ ઠક્કર, ડૉ. ભારતિબેન દવે*

પ્રસ્તાવના: આંતરરાષ્ટ્રીય સર્વેનો દાવો છે કે ભાવનગર 2019-2035 સુધીમાં તમામ વિકાસ રેકોર્ડ તોડી નાખશે. ભાવનગર શહેર,જે નવા હીરા ઉદ્યોગ કેન્દ્ર સાથે સંકળાયેલું છે, તે ગુજરાતની નવી વિકસિત આર્થિક રાજધાની બની શકશે અને ભાવનગર શહેર પણ આર્થિક રીતે વિકસિત શહેર બની શકે છે. વિશ્વવિખ્યાત ઓક્સફર્ડ ઇકોનોમિક્સના સર્વે અનુસાર ભાવનગરનો સરેરાશ વિકાસ દર 2019 થી 2035 સુધીમાં 6.17 ટકા રહેવાની સંભાવના છે. ઓક્સફર્ડ દ્વારા કુલ સ્થાનિક ઉત્પાદન (જીડીપી),મજૂર બજાર, વસ્તી, આવક, ગ્રાહક ખર્ચની સંભાવના માટે ક્રમ આપવામાં આવ્યો છે જેમાં ભાવનગર દેશમાં સૌથી વધુ વિકસતા શહેરોની સૂચિમાં ટોચ પર છે.

ચાવીરૂપ શબ્દો: ડાયમંડ, જેમ્સ, ભાવનગર, માર્કેટ, વિકાસ

આમુખ ભાવનગર શહેરને ગુજરાત સહિત દેશ અને દુનિયામાં હીરા ઉદ્યોગનું નવું કેન્દ્ર માનવામાં આવે છે. એક સમય હતો, જ્યારે સુરત શહેરના કાંઠે ૮૪ દેશોના શિપમેન્ટ આવતા હતા. દુનિયાભરના લોકો વેપાર માટે અહી આવતા હતા. સુરત એ દેશનું પહેલું શહેર હતું, જ્યાં બ્રિટીશરોએ વેપાર માટે તેમનો પ્રથમ આધારસ્તંભ પણ સ્થાપિત કર્યો હતો. હવે સુરતની જેમ ભાવનગર શહેર પણ આર્થિક વિકાસમાં વિશ્વનું પ્રથમ નંબરનું વિકસતું શહેર પણ બની શકે છે. ઓક્સફર્ડ ઇકોનોમિક્સ દ્વારા એક સર્વે બહાર પાડવામાં આવ્યો છે. જેમાં, આગામી બે દાયકામાં ભારતના સૌથી વધુ વિકાસશીલ શહેરોની નવા વિકસતા અગ્રણી શહેરોના નામની ઘોષણા કરવામાં આવી છે. ભાવનગર અને રાજકોટ, સુરત પછી ગુજરાતના ટોચના બે શહેરો છે જેમનો આ યાદીમાં સમાવેશ થયેલ છે અને તેમાં પણ ભાવનગર ટોચ પર છે. ઓક્સફર્ડ ઇકોનોમિક્સના સર્વે મુજબ ભાવનગરની વાર્ષિક વૃદ્ધિ સરેરાશ ૬.૧૭ ટકા રહેવાની સંભાવના છે. મહત્વની વાત એ છે કે, ભાવનગર, જેને ડુંગળીની નિકાસ, શિપ બ્રેકિંગ યાર્ડ અને હવે ડાયમંડ સિટી તરીકે પણ ઓળખવામાં આવે છે, તેનું નામ ઝડપથી વિકસી રહેલા મેટ્રો શહેરોની સૂચિમાં સામેલ થઈ શકે છે, એમ અર્નેસ્ટ એન્ડ યંગના

2 અહેવાલમાં જણાવાયું છે. ઓક્સફર્ડ ઇકોનોમિક્સ ગ્લોબલ સિટીઝ રિસર્ચની તાજેતરમાં જાહેરાત કરવામાં આવી છે. ભાવનગર ભવિષ્યના સર્વોચ્ચ આર્થિક વિકાસ દર સાથે ટોચના શહેરોની યાદીમાં આવી શકે છે. ભાવનગરનો સરેરાશ વિકાસ દર ૨૦૧૯ માં ૬.૧૭ ટકા છે જે 2035 સુધીમાં 9.33 ટકા સુધી પહોંચવાની ધારણા છે. ઓક્સફોર્ડની કુલ સ્થાનિક ઉત્પાદન (જીડીપી), મજૂર બજાર, વસ્તી, આવક, ગ્રાહક ખર્ચની સંભાવનાની શોધની યાદીમાં ટોચ પર સ્થાન આપવામાં આવ્યું છે દેશમાં સૌથી વધુ વિકસતા શહેરો. ભાવનગર માટે એવું કહેવામાં આવે છે કે દેશના વિવિધ શહેરો કરતા ઉભરતા બજારો અને મજૂર-રોકાણોને આકર્ષિત કરવાની ક્ષમતા આ શહેરમાં વધારે છે. આ વિશે ભાવનગરના કમિશનર કહે છે કે જો આપણે ઓક્સફર્ડ યુનિવર્સિટી સર્વેને ભાવનગરના કર સંગ્રહ સાથે જોડીએ તો તે ભવિષ્યમાં ભાવનગર સરકાર માટે દૂધણી ગાય સાબિત થશે. ૨૦૩૫ સુધીમાં, ભાવનગરમાંથી પ્રાપ્ત સીધો કર ૫ લાખ કરોડથી વધુ થઈ જશે. ૨૦૨૪-૨૫ માં વેરાની વસૂલાત ૩૫ હજાર કરોડને પાર કરે તેવી સંભાવના છે. ત્રણેય વિભાગ અને ચાર્ટર્ડ એકાઉન્ટન્ટ સેક્ટરને ધ્યાનમાં રાખીને જો આજથી ૨૦૩૫ સુધી આ દરે વેરાની વસૂલાત ચાલુ રહેશે તો ભાવનગરનો પ્રત્યક્ષ અને પરોક્ષ ટેક્સ વસૂલાતનો આંકડો ૪ લાખ કરોડથી વધુ થશે. અત્યારે

લક્ષ્યમાં વધારો માત્ર વર્ષે ૨૦% છે. ભાવનગરમાં હીરા ઉધ્યોગને હાલમાં ડુંગળી અને શિપ તોડવાની સાથે વિકાસમાં સાથીદાર ગણવામાં આવી રહ્યા છે, જે ભાવનગરની આર્થિક વૃદ્ધિને બમણી કરી શકે છે. જેમ્સ અને જ્વેલરી એક્સપોર્ટ પ્રમોશન કાઉન્સિલ (જીજેઇપીસી) ના રિજનલ ચેરમેન કહે છે કે ભાવનગરને પ્રથમ નંબર બનાવવાનો શ્રેય મૂળ ભાવનગરીઓને જાય છે, કારણ કે બહારના લોકોનું તેમણે સ્વાગત કર્યું હતું અને સારો રોજગાર આપ્યો હતો. ભાવનગર આગામીમાં વિકાસ પામી રહેલ ડાયમંડ સિટીની સાથે-સાથે આ હીરા ઉદ્યોગમાં કામ કરતા બહુમતી મજૂરો પણ સૌરાષ્ટ્ર વિસ્તારના છે કે જેમાં ભાવનગર આવેલું છે, જ્યાં હવે વિશ્વના બધા ડાયમંડ કટીંગ પોલિસિંગ માટે આવશે, અને હવે ડાયમંડ બુર્સની રચના પછી, ૧૩૪ દેશો સીધા ભાવનગરથી હીરાની ખરીદી કરશે. ડાયમંડ ઉદ્યોગનું ૧.૫૮ હજાર કરોડનું ટર્નઓવર છે. ઉદ્યોગના ઉત્પાદનમાં ૧૦૦૦% વૃદ્ધિ થાય તેવી અપેક્ષા છે જ્યારે નિકાસમાં પણ આ ઉદ્યોગ દર વર્ષે સારી વૃદ્ધિ કરે તેવી આશા છે. જો સરકાર અને સ્થાનિક તંત્ર હીરા, ડુંગળી અને શિપ બ્રેકિંગ ઉદ્યોગ સહિતના અન્ય ઉદ્યોગોને પ્રોત્સાહન આપે તો ભાવનગરની ૬.૧૭ ટકા આર્થિક વૃદ્ધિ ચાલુ રહેશે. મજૂર, બજાર, વસ્તી, આવક, ઉપભોક્તા ખર્ચ સહિતના મુદ્દાઓને કારણે ભાવનગરને મોટાભાગના વિકસતા શહેરોની સૂચિમાં શામેલ કરવામાં આવ્યું છે. જો સરકાર ઉદ્યોગ પ્રત્યે ઉદાસીન થશે, તો તેની સીધી અસર ઈન્ફ્રાસ્ટ્રક્ચર વિકાસ સહિતના મુદ્દાઓ પર પડશે અને આર્થિક સ્થિતિ નબળી પડી જશે અને વિકાસ દર અટકશે.

સિન્થેટીક હીરા અને સાચા ફેડ હીરા

હીરાનું બજાર ૫૦૦% નીચે ગયું છે અને વિદેશી બજારમાં પોલિશ્ડ હીરાની માંગ નથી; ભાવનગરની હાલની બજાર

પરિસ્થિતિનો બીજો ચહેરો આ છે અને એટ્લે કેટલાક નિકાસકારો દ્વારા સસ્તી કિંમતે માલ મોકલવામાં આવે છે. આવનારા દિવસો વધુ ખરાબ થવા જઈ રહ્યા છે - તેમ બજારના નિષ્ણાતોએ જણાવ્યું છે. કારણ છે, કૃત્રિમ હીરા ૩૦ થી ૫૦ ટકા નીચા ભાવે ઉપલબ્ધ છે: કૃત્રિમ ડાયમંડ જ્વેલરી પાછી વેચવામાં કે લેવામાં આવે તો પણ, વાસ્તવિક હીરાની જેમ જ ફક્ત ૨૦ ટકા પૈસા જ કાપવામાં આવે છે અને તેથી કૃત્રિમ હીરાની માંગમાં ઉત્તરોત્તર વધારો થઈ રહ્યો છે. હીરા બજારોમાં પોલિશ્ડ હીરાની માંગ ઘટીને ૫૦% થઈ ગઈ છે. વિદેશી બજારમાંથી પોલિશ્ડ હીરાની માંગ નથી. તેથી, ખરીદી પર પણ અસ્થાયી વિરામ છે. ડાયમંડ માર્કેટ સાથે સંકળાયેલા સૂત્રોએ જણાવ્યું હતું કે હીરા ઉદ્યોગ અને બજારની સ્થિતિ દિવસેને દિવસે વિકટ બની રહી છે. હાલમાં જ્વેલરીની કોઈ માંગ નથી.

Saarth
E-Journal of Research

ISSN NO: 2395-339X

ઉત્પાદકો હવે હીરાના ઉત્પાદનને કેવી રીતે કાપવા તેના પર ધ્યાન કેન્દ્રિત કરી રહ્યા છે, ઉત્પાદકો વધુ ઉત્પાદન બંધ કરવાની વૃત્તિ તરફ વળશે. માલ ખૂબ જ સસ્તામાં વેચાઇ રહ્યો છે તેથી કોઈ માલ વેચવા તૈયાર નથી. કૃત્રિમ હીરા, હીરા ઉદ્યોગ અને બજારની હાલની સ્થિતિના સુધારાની ચાવી છે. છ-આઠ મહિના પહેલા સિન્થેટીક હીરાનો વેપાર ખૂબ જ નીચે હતો પરંતુ હવે ચિત્ર બદલાઈ ગયું છે. આને કારણે, હમણાં કોઈ વાસ્તવિક હીરાને પૂછતું નથી. એકવાર, વાસ્તવિક હીરાને સલામત રોકાણ તરીકે માનવામાં આવતું હતું, પરંતુ કૃત્રિમ હીરાના વેપારમાં વધારો થયો હોવાથી, વાસ્તવિક હીરાની કિંમત હવે સમાન નથી. જો તમને વાસ્તવિક ડાયમંડ જ્વેલરી વેચીને પૈસા જોઈએ છે, તો તમે હીરાના મૂલ્યના ૫૦% અને સોનાના મૂલ્યના ૧૦૦% મેળવી શકો છો. કૃત્રિમ ડાયમંડ જ્વેલરી માટે આ જ સાચો સમય છે, જ્યારે હવે રીઅલ ડાયમંડનો ક્રેઝ તેવો રહેશે નહીં. વાસ્તવિક ડાયમંડ કરતા કૃત્રિમ હીરા ૨૦ થી ૩૦ ટકા નીચા ભાવે ઉપલબ્ધ હોવાથી વાસ્તવિક હીરાની ખરીદી માટેની વૃત્તિ હવે ઓછી થઈ છે. પોલિશ્ડ ઉત્પાદન ધીમે ધીમે ઘટી રહ્યું છે અને તેની અસર હીરા-સંબંધિત અન્ય વ્યવસાયોમાં પણ પ્રતિબિંબિત થાય છે. આમ ભાવનગરના ઉત્પાદકો પણ બજારને પહોંચી વળવા ભાવનગર ખાતે કૃત્રિમ હીરાના ઉત્પાદન માટેની યોજના બનાવી રહ્યા છે. મેન્યુફેક્ચરિંગ યુનિટ્સ બજાર સંપૂર્ણપણે નીચે આવતા બંધ છે હીરા ઉદ્યોગની સ્થિતી ધીરે ધીરે કથળી રહી હોવાથી ઉત્પાદન ખર્ચમાં ઘટાડો કરવા માટે અલગ-અલગ રીત લેવામાં આવી રહ્યા છે. સૂત્રોએ જણાવ્યું હતું કે, સુરત બજારમાં બે થી ત્રણ વર્ષ પહેલા ભીમ અગિયારસથી દિવાળીના દિવસ સુધી મેન્યુફેક્ચરિંગ યુનિટમાં રજા જાહેર કરવામાં આવી હતી. પરંતુ હવે આખી સ્થિતિ કથળી રહી છે, હીરા કલાકારોને ખર્ચ મર્યાદિત કરવાની સલાહ આપવામાં આવી છે. અનુભવીઓ ફેક્ટરી કારીગરોને કહે છે કે તેઓ જે પણ પગાર મેળવે છે તેનો ખૂબ વિચારીને ઉપયોગ કરે અને ખોટી રીતે ખર્ચ ન કરે, જેથી તેઓ વધારાની આવક ઉમેરી શકે. હવે તે જૂના દિવસો વીતી ગયા છે, તેથી સમજદારીથી ખર્ચ કરવા પર ભાર મૂક્યો છે. ભારતની ડાયમંડ ઇન્ડસ્ટ્રીમાં ઇઝરાઇલ અથવા બેલ્જિયમની પૂર્તિ થાય છે. નીરવ મોદી પી.એન.બી. કૌભાંડ અને આવા અન્ય બેન્કિંગ કૌભાંડોને લીધે અને વૈશ્વિક બજારને કારણે હીરા કાપવા અને પોલિશિંગ બિઝનેસમાં નોંધપાત્ર હિસ્સો બેલ્જિયમ અને ઇઝરાઇલમાં ખેંચાય તેવી સંભાવના છે. ઝવેરીઓને પીએનબી કાંડ બાદ નાણાંકીય વ્યવસ્થા કરવામાં મુશ્કેલી આવી હોવાની શંકા છે અને સોના-ચાંદીના વેપારીઓ પર તેની વિપરીત અસર પડે છે. ભારત વિશ્વના રફ હીરાનું સૌથી મોટું કટીંગ અને પોલિશિંગ સેન્ટર છે. એવું માનવામાં આવે છે કે વિશ્વમાં, ભારતમાં દર ૫ માંથી ૧ હીરાનું પોલિશિંગ કરવામાં આવે છે, અને સુરત રફ ડાયમંડ કટીંગ, પોલિશિંગ અને પ્રોસેસિંગ માટેનું સૌથી મોટું કેન્દ્ર છે, પરંતુ હવે ભાવનગર થઈ રહ્યું છે, જ્યાંથી ૫૦% હીરા વિશ્વમાં નિકાસ થાય છે. જેમ્સ એન્ડ જ્વેલરી એક્સપોર્ટ પ્રમોશન કાઉન્સિલ (જીજેઇપીસી) ના પૂર્વ અધ્યક્ષએ કહ્યું કે આ કૌભાંડ બાદ ભારતીય હીરા ઉદ્યોગની છબી હચમચી ગઈ છે અને આમાંની કેટલીક કંપનીઓ આ વ્યવસાયને બેલ્જિયમ અથવા ઇઝરાઇલ ખસેડવાની યોજના બનાવી રહી છે. ઇઝરાઇલ ૭૦ અને ૮૦ ના દાયકામાં પોલિશ્ડ હીરાનો સૌથી મોટો ઉત્પાદક હતો. જો કે, તે પછીની ભારતની તીવ્ર

સ્પર્ધાને કારણે, હીરાના વેપારનો મુખ્ય વ્યવસાય, એટલે કે નાના હીરાના ઉત્પાદનમાં ભારતમાં ખેંચી લેવામાં આવી. એન્ટવર્પ, બેલ્જિયમ હાલમાં વિશ્વમાં હીરાના વ્યવસાયનું કેન્દ્ર છે. લગભગ ૫૦% રફ હીરા ભારતમાં કાપવા અને પોલિશિંગ માટે એન્ટવર્પથી આવે છે. હીરાના નિકાસકારે જણાવ્યું હતું કે, હીરા કાપવા અને પોલિશ કરવાના વેપારનો મોટો હિસ્સો એન્ટવર્પ તરફ જવા માંગે છે. અત્યારે હીરાના વ્યવસાયમાં સૌથી મોટી સમસ્યા એ ફાઇનાન્સિંગની છે. બેંકના કૌભાંડો પછી, બેન્કોએ હીરા ઉદ્યોગના ધિરાણ માટે નિયંત્રણ વધાર્યું છે. આને કારણે નાના ઉદ્યોગોને લોન લેવામાં ઘણી તકલીફ પડશે. બેંકો હવે નાના ડાયમંડ એકમોને લોન આપવા તૈયાર નથી, પરિણામે દેશમાં હીરા ઉદ્યોગ સાથે સંકળાયેલા લોકોમાં બેરોજગારી આવે છે.

નિષ્કર્ષ

પરિસ્થિતિને જોતા સરકાર દ્વારા દખલ કરવામાં આવે તેવી સંભાવના છે અને દેશના આ ધંધાને બહાર જતા અટકાવવા સરકારે જરૂરી પગલાં ભરવા જોઈએ અને આ રીતે ભાવનગર શહેરનો વિકાસ રેશિયો જાળવવા માટે, ભાવનગરના ડાયમંડ માર્કેટના નાના ઉદ્યોગોને સરળ લોન મળી રહે તે માટે સરકારે કેટલાક યોગ્ય પગલાઓની પણ યોજના કરવી જોઈએ. ભાવનગર શહેરની ઝડપી વૃદ્ધિ ભારતીય જીડીપી તેમજ દેશના વિકાસ રેશિયોને અસર કરતી હોવાથી, સરકાર દ્વારા લેવામાં આવતા યોગ્ય પગલાથી ઉદ્યોગને ફરીથી વેગ મળશે અને આ રીતે, રોજગારની નવી તકો પણ ઉભી થશે.

સંદર્ભ સૂચિ

1. Dr. B. D. Parmar; સમ ્રલક્ષી અર્થશાસ્ત્ર, સી. જમનાદાસ & કુ. 2007-08,

મુંબઈ તથા અમદાવાદ

2. Diamond Industry, Das Bahudur Waiwala, Shri Harihar Pustakalaya, Ahmedabad.
3. http://satyamano.blogspot.com/2015/02/department-of-diaspora-studies.html?m=1. Retrieved on 12 May, 2021.
4. https://www.iamgujarat.com/latest-news/gujarat-news/south-gujarat/diamonds-lose-sheen-as-layoffs-shutdowns-return-to-haunt-Bhavnagar-291274/. Retrieved on 12 May, 2021.
5. http://diamondcitynews.com/blogsingle/8. Retrieved on 12 May, 2021.
6. https://www.gujaratsamachar.com/news/daxin-gujarat/against-the-synthetic-real-diamond-blurring-in-diamond-operations-dropped-to-50-percent. Retrieved on 12 May, 2021.

Saarth
E-Journal of Research
ISSN NO: 2395-339X